

TOPLUMSAL BİR GRUBA YÖNELİK ŞİDDET TÜRÜ: MEDYA, ŞİDDET VE ÇOCUKLAR

Güliz ULUÇ*

ÖZET

Bu çalışma, çocukların, başlıca dinleyici kitlesi olarak sayılmasalar da, medyanın ne denli etkisi altında olduklarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Anlamlı bir kamu yararı, çocukları, zararlı etkiler yaratabilen aşırı medya şiddetini izlemekten korumakta yatmaktadır. Çocukların, daha fazla incinebilir, daha az eleştirel yargıda bulunabilir ve daha fazla risk altında olmaları ile, yetişkinlerden farklı oldukları, doğruluğu kanıtlanabilir şekilde bilinmektedir. Uluslararası alanda, programlama ile ilgili bloke etme teknolojilerinin ve diğer tekniklerin üzerinde durulmasının nedeni de budur.

Anahtar sözcükler: medya, şiddet, çocuklar, koruma.

A KIND OF VIOLENCE TOWARDS A SOCIAL GROUP: MEDIA, VIOLENCE AND CHILDREN

ABSTRACT

This study aims at discovering how children are under effect of the media, even the children themselves are not considered as main mass audience. A significant public interest lies in protecting children from viewing excessive media violence that may produce harmful effects. Children are presumed, quite justifiably, to be different, from adults, to be more vulnerable, less able to apply critical judgmental standarts, and more at risk. That is why the international emphasis has been on blocking technologies or other techniques relating to programming.

Keywords: media, violence, children, protection.

İletişim üzerine çalışmaların ve araştırmaların o dağında yer alan konulardan birini medya (kitle iletişim araçları) ve şiddet oluşturmaktadır. Çağdaş Fransızca sözlükler şiddeti, a) Bir kişiye, güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak veya yaptırmak, b) Duyguların kabaca ifade edilmesine doğal eğilim, c) Bir şeyin karşı konulamaz gücü, d) Bir eylemin hoyrat yapısı olarak tanımlanmaktadır. Böylesi değişik anlamlar iki ana doğrultuda toparlanabilir: Şiddet terimi bir yanda olgular ve eylemleri, diğer yanda da, gücün, duygunun veya bir doğa unsurunun varoluş üslubunu belirlemektedir. Hem şiddet durumlarını hem de şiddet eylemlerini açıklayan bir tanımla şiddet; bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık olarak, diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel (ahlaki, moral, manevi) bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranmasıdır (Michaud 1991:7-11).

Ekranlarımız, gazetelerimiz çok fazla sayıda şiddet unsuru ile istila edilmiş olup, şiddet artık gündelik yaşantımızın bir parçası haline gelmiştir. En yaygın örneği ile bir kazaya ilişkin televizyon haberinde yer alan şiddet sahneleri, belki de o haberin çok kısa bir zaman diliminde cere-

yan etmişken, olayla ilgili olarak ön planda yoğunlaştırılmış bir biçimde vurgulanmakta, hatta bu görüntülere, onu daha da dramatikleştirerek montaj da katılabilmektedir. Görüntüler gerçek olmasına gerçekçiler ama, içeriklerinden yapılan seçimle, yapılan değişik montaj ve çerçevelemelerle, bir kısmının ayıklanması ile kurgusal bir nitelik kazanır.

Oysa ki, aynı haberde, ceset görüntülerini mümkün olduğunca kısa kesip, olay yerinin görüntüsünü, polis arabalarını ve ambulansları göstermek, televizyonda şiddet kullanımına karşı çıkmak ve engellemek anlamında yapılması gereken bir davranışsa da, çoğu zaman uygulanmaktadır.

BBC'nin benimsediği şekilde ve sırayla, temel amacı "bilgi, eğitim ve eğlence" olması gereken kitle iletişim araçlarının eğlence faktörünü diğerlerinden daha fazla önemsemeleri sonucu, yayınlarının pek çoğunda hedeflenen, azami heyecan ve duygudur. Bu ise izleyicide heyecan uyandırmak amacıyla şiddetin dozunun artırılması ve azalan verim kanunu gereğince gitgide daha fazla şiddetin gerekmesini sonuçlamaktadır. Olay ve haber açısından hareketsiz geçen bir günün ardından, bir iletişim aracının içeriğini doldurmak medya yöneticisi için sorun olabilir. Teröristler

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi

de en çok bu zaafıtan yararlanır, örneğin saldırılar medyada savaşlardan daha çok yer almakta, teröristler eylemlerinin zamanlamasını ana haber kuşağında yer alacak şekilde planlamakta, bildirilerinin yayınlanmasını talep etmekte, giderek iletişim araçlarından doğrudan doğruya kendileri yararlanmak istemektedirler

Medya yöneticileri, ortalama seyircinin dikkatinin ancak kısa bir süreyle aynı nesneye sabitlenebileceğini kabul ederek, uzun programlardan kaçınırlar ve izleyicinin ilgisini en iyi çeken şeyin şiddet gösterileri ve izleyende az ya da çok travma etkisi yaratan görüntüler olduğunu kabul ederler. Buna paralel olarak da halkın ilgisini özellikle çektiği kabul edilen sekansları seçerler. Bu görüntülerin illa ki, savaş ve suçlarla ilgili olması gerekmez. En yalın haliyle futbol maçı yayınları, (gerek saha içi futbolcular arası, gerekse saha dışı, tribünlerde seyirciler arası çatışmaları ile) teoride şiddet içermemekle beraber, pratikte birer şiddet gösterisine dönüşen olaylara bir örnektir. Bu görüntülerin yer aldığı futbol ya da herhangi bir sportif karşılaşma yayınları şüphesiz ki, kolektif şiddetin artışına büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır (Huiseman 2000:255-256).

Aslında bazı klasik edebiyat eserlerinde de (Hamlet ve Othello'da bile) şiddet unsurlarına rastlansa da, şiddet; üzüntü, vicdan azabı, pişmanlık gibi insani duygular vurgulanarak verilmekte, böylelikle ahlaki bir bakış açısının bir bölümünü oluşturmaktadır. Oysa ki, medyada yer alan şiddet sahnelerinde, insani öğeler dışlanmakta, insanlar cinayet gibi, katliam gibi eylemlerin nesnelere haline dönüştürülürken, söz konusu eylemler de mekanikleşerek, sıradanlaşmaktadır. Böylelikle bu tür sahneleri izleyenlerin duyarlılıkları köreltilmekte, çoğu zaman özünden saptırılmış, kurgulanmış görüntüleri izleyenlerde hiçbir tepki ya da insani duygu uyanmamaktadır. Yönetmenin şiddet görüntülerini sanatsal açıdan yorumlama düşüncesi ile yeniden biçimlendirmesi, sivri ve dokunaklı yanlarının sansür edilmesi, çoğaltma sırasında netliğin yitirilmesi, aynı görüntülerin sürekli tekrar edilmesi ile şiddet büyük oranda olağanlaştırılır ve kanıksatılır.

Şiddet içeren herhangi bir sahneye, örneğin ölü ve yaralıların bulunduğu bir trafik kazasına, gerçek yaşamda ve televizyonda izleyici olmak birbirinden çok farklıdır. Gerçek yaşamda böyle bir olaya tanık olduğunuzda, olayı tüm insani ve trajik boyutları ile yaşarsınız. Televizyonda ise, gö-

rüntüleri izlerken, çocuğunuz bir şeyler anlatmaya başlar, telefon çalar, yemek taşar vs., geri döndüğünüzde ise ekranda bir spor karşılaşmasına ilişkin bir haber ya da bir deterjan reklamı ile karşılaşsınız. Bu durum ise, kazaya ilişkin önceki görüntülerin ve varsa şiddet öğelerinin gerçeklikten uzaklaşmasına, sanki gerçek değilmiş gibi algılanmasına neden olur.

Medyadaki şiddet kimi bilim adamlarınca "simgesel şiddet" olarak tanımlanmaktadır (1). Fiziksel ve psikolojik anlamda şiddet öğelerinin açıkça sergilendiği iletişim ürünlerinin yanı sıra, "mutlu şiddet" olarak tanımlanan ve herkesin birbirini makineli tüfekle taradığı, bombalarla havaya uçurduğu, buna karşın kimsenin ölmediği, hiçbir trajik sonucun olmadığı bir şiddet türü de özellikle televizyon dizilerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Rigel 1994:155). Her iki kullanılış tarzı ile de şiddet öğesi normalleştirilmekte ve doğallaştırılmaktadır ki, buradaki yanlışlık belirgindir. Çocukların medya içeriğindeki şiddet öğeleri gibi henüz kavrayamadıkları konularla ve görüntülerle sıklıkla yüz yüze gelmeleri ise, onları anlayacak ve doğru değerlendirecek bir kültürel seviyeye gelmemiş, gelişimi tamamlanmamış beyinlerinde belirli bir tahribata yol açmaktadır.

Kuşkusuz ki konu ile ilgili tüm olumsuzluklarda medya tek suçlu olmayıp, çocuğun gelişiminde medyanın yanı sıra yetiştiği sosyo- kültürel ortam, (örneğin, kitle iletişim aracının aile içerisinde nasıl kullanıldığı veya kullanılmadığı, çocukların istedikleri zaman, istedikleri programları izlemelerine ebeveynleri tarafından izin verilip verilmediği) çocuğun yapısı, diğer bir deyişle genetik bireysel özellikleri gibi çok sayıda etkenin rolü vardır. Bununla beraber, medyanın şiddete yönelik bireyler olmayı hızlandıran etmenlerden biri olduğu bilimsel araştırmalarla ve örneklerle de kanıtlanmış olup, medyadaki şiddet, çevrenin ve ailenin yönlendirmesinden farklı olduğu zaman bir dereceye kadar hissedilmekte ancak aynı doğrultuda olduğu zaman güçlü bir pekiştirici etki yapmaktadır.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR

En yaygın ve etkin kitle iletişim aracı olan televizyondaki şiddetin çocuklar üzerindeki etkileri üzerine pek çok araştırma yapılmış olup, bunlardan birinde Amerika'da iki ile on iki yaşları arasındaki çocukların haftada ortalama yirmi beş saat televizyon izledikleri, ilkökula başlamadan

önce yaklaşık beş bin saat izlemişken, ortaokulun sonuna doğru ortalama bir Amerikan gencinin zamanının on dokuz bin saatini televizyon ekranının karşısında geçirdiği tespit edilmiştir. Buradan Amerikan çocukların uyanık saatlerinin %30'unu televizyon karşısında geçirdikleri sonucu ortaya çıkmakta olup, bu da ortalama on üç bin öldürme olayına, yüz bin vahşet öyküsüne maruz kalmaları anlamına gelmektedir (Postman ve Powers 1996:112).

Televizyonun en sadık izleyicileri olan çocuklar üzerindeki bazı araştırmalarda, çok fazla TV izleyen çocukların evin dışında daha az zaman geçirmeye eğilimli olduklarını ve arkadaşlarıyla az TV izleyen çocuklar kadar oynamadıkları, çok TV seyredenlerin okulda, az seyredenlere göre daha başarısız oldukları saptanmıştır.

Rutgers Üniversitesi'nden Robert Kubey ve Chicago Üniversitesi'nden Mihaly Csikszentmihalyi'nin yaptıkları araştırma sonucunda ise, televizyonun insanların kaçış mekanizması olduğuna ilişkin yaygın kanının aksine, insanları edilgen, gergin ve yoğunlaşmaktan uzak hale getirdiği tespit edilmiştir. Amerikan Pediatri Akademisi ise, zaman içinde yapılan araştırma verilerini toplayarak, tecavüzler, soygunlar, terörizm, uyuşturucu kullanımı, cinayet ve adam kaçırma olay ve görüntüleri ile dolu ekranların şiddete olan eğilimi artırdığı ve şiddet uygulamasına karşı pasif bir tepki yarattığı sonucuna varmıştır (Postman ve Powers 1996:118).

İsveç'teki Lund Üniversitesi Medya Paneli Araştırma Programında yürütülen projenin sonuçlarına göre; 250.000 nüfuslu İsveç'in güneyinde yer alan Malmö kasabasında yaşayan çocuklar örnek alınarak, 1986-1989 doğumlu 250 çocukla, biri 1989-1990 yılları arasında, biri de 1991'de olmak üzere iki kez mülakat yapılmış, 6 yaşındaki çocukların reel şiddet içeren programlardan çok korktukları ortaya çıkmıştır. Küçük çocuklar, büyük çocuklara göre daha fazla korkarken, kızlar erkeklere göre daha fazla korkmuşlardır (Inceoğlu 1999:18).

Nurdoğan Rigel tarafından 1995 ve 1999 yıllarında yapılan iki araştırma bulgularına göz attığımızda (Rigel 1999:9); 1995'teki araştırmada, 5-7 yaş arası 188 çocuğun televizyon haberlerini anlatan resimler çizmeleri ve bazı sorulara cevap vermeleri istenerek, televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu çocukların çizdikleri resimlerde bomba, silah, kanlı

bıçak, ambulans, çarpışan arabalar, yanan evler ve ormanda vurulan insanların kullanıldığı gözlemlenerek, çizilen resimlerin yüzde 93'ünün haberlerdeki şiddet ve terörü gösterdiği tespit edilmiştir. "Senin için haberler nedir, ne demektir?" ve "Haberler hakkında ne söyleyebilirsin?" gibi sorulara verilen cevaplardan bazıları; "acıma, kötü bir sinema filmine benzeme, haberleri izlemeyi sevmeme" şeklindedir. "En önemli haberler nelerdir?" sorusuna verilen cevaplar savaş-ölüm ve kaza-ölüm şeklindedir. Haberleri tek kelime ile ifade etmeleri istendiğinde yüzde 43'ü gerçek, yüzde 32'si korkutucu şekilde yanıt vererek, çocukların haberleri korkunç gerçeklik olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Yine çocukların yüzde 58'inin televizyonun ana haber kaynağı olduğuna inandıkları, yüzde 20'sinin televizyonun önünde yalnız olduğu, yanında büyüğü olmadan TV izleyen çocuğun haberlerden daha çok etkilendiği ve çok kolayca televizyonun hegemonyası altına girdiği gibi bulgulardan, çocukların televizyon haberlerini korkunç bir konsept olarak algıladıkları ve televizyon nedeniyle yaşamın realitelerinden korkan pasif bireyler olarak yetiştikleri sonucu çıkarılmaktadır.

Rigel'in 1999 yılı araştırmasında ise, yaşları 10-12 arasında değişen 92 çocuktan aynı şekilde haber resmi çizmeleri istendiğinde çarpışan arabalar, yanan ormanlar, alevler içinde evler, savaş uçakları, hayvanları öldüren insanlar, ceza mahkemeleri, intihar teşebbüsleri, tabutlar, polis arabaları ve ambulanslar çizdikleri ve resimlerin bazılarının üzerine "Yönetim, Boş Çaydanlık" ve "Ne Yazık Bizi Yönetiyorlar" şeklinde başlıklarla yönetimin güvenilmez olduğunu belirttikleri, kullanılan diğer başlıkların da terör, yangın, savaş, kaza, panik, haydutlar, saldırı ve ölüm benzeri olduğu ve böylelikle 1995 yılında yapılan araştırmada negatif içerikli resimler yapan yüzde 93 çocuğun, daha ileriki yaşlarda da (bu anket de yüzde 95.3 oranında resim negatif mesajlıdır) bu karamsar eğilimin devam ettiği, buna paralel olarak "Haberleri nasıl tanımlarsınız?" sorusuna da, haberlerin felaketlerden ölümden söz ettiği, korkunç olduğu, akıllara tehlikeli şeyler getirdiği, üzüntü kaynağı olduğu, insanların ve hayvanların öldürüldüğü şeklinde yanıtlar verildiği tespit edilmiştir.

ÇOCUKLARA YÖNELİK MEDYA ÜRÜNLERİ

Yetişkinlere yönelik programlardaki şiddetin, bu programları izleyen çocuklar üzerindeki tahrip-

kar etkileri, yapılan araştırma sonuçlarında da ortaya çıkmakta olup, aynı tehlike çocuklara yönelik programlarda da geçerlidir.

Çocukların dünyasına yönelik hazırlanmış ve eğlendiriciliğinin yanı sıra öğretici tarafları içermesine önem verilen programlar olması gereken çocuk programları arasında önemli bir yere sahip olan çizgi filmler giderek daha çok şiddet ve dehşet içermeye başlamıştır. Söz konusu şiddetin en masum görünen türüne örnek olarak, Sylvester ve Tweety, Tom ve Jerry, Bugs Bunny ile Avcı, Road Runner ve Cayote çizgi filmlerinde bu ikililerden ilki, karşısındakinin kafasına balyozla vurur, üzerinden silindire geçer, bomba ile havaya uçurur, elektrikli testere ile keser, uçurumdan atar, üzerine kaya fırlatır ve her seferinde çizgi kahraman birkaç saniye içinde normale döner. Çizgi filmlerde de yaşama ilişkin en basit kurallar gerçeklerden saptırılmaktadır. Çocuklar, bu şiddet sahnelerini kanıksarken, şiddete daha fazla dayalı eylemler teşvik edilmektedir.

Neredeyse tüm dünya çocuklarını bir salgın gibi etkileyen Power Rangers, Pokemon, Beavis ve Butt-Head vb. çizgi filmlerdeki şiddet ve dehşet unsurları çizgi filmlerin zararlı etkileri konusunda yoğun tartışmalara neden olmuştur. MTV'nin burun karıştırıp, gaz çıkaran, sadece Heavy Metal müzik dinleyen, Challenger faciasında ölen öğretmeninin ardından bayram yapan, zenci ve Kızılderililerle alay eden Beavis ve Butt-Head karakterleri geçtiğimiz yıllarda en çok seyirci çeken programlardan biri olmuştur (Turam 1996:107). Çatışma, dövüş, saldırı gibi unsurları yoğun bir şekilde içeren Power Rangers ve Pokemon çizgi filmleri hemen hemen tüm dünya televizyonlarında çocukları ekran başına topladıktan uzun bir süre sonra zararlı yönleri fark edilince Türkiye'nin de dahil olduğu bazı ülkelerde yayından kaldırılmıştır (2).

Kaldı ki, çocukların sadece kendilerine yönelik iletişim ürünlerini kullanmayıp, yetişkinler için olan ürünleri; şiddet içeren zararlı web siteleri ile İnternet'i, şiddet dozu gittikçe artan sinema filmlerini ve ölüm, kaza, doğal felaketler gibi trajik haberler ve fotoğrafları ile gazeteleri okudukları, izledikleri, kullandıkları dikkate alındığında medya içeriğindeki şiddetin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri açıktır.

Acı, üzüntü, pişmanlık, nefret, şiddet, öfke, panik, korku, intikam gibi kavramları içeren yayınların çocukları olumsuz etkileyeceği sıklıkla be-

lirtilmesine rağmen, çocuklara yönelik yayınlarda bol miktarda kullanılmaktadır. Bazı pedagogların ileriki yaşlarda gerçek yaşamda pek çok defalar karşılına çıkacak ve yaşamın realitesi olan bu kavramlarla çocuk yaşlarda tanışıklığın, onları hayata ve zorluklarına hazırladığını ve bu kavramların çocuklardan uzak tutulmasının, gerçek dünyanın çocuklardan gizlenmesi ile oluşan bir sahtekarlık olduğunu belirtmelerine karşın, bizim de benimsediğimiz karşı görüşe göre ise, büyüdüklerinde nasılsa haşır neşir olacakları bu olumsuzluklarla, çok erken yaşlarda karşılaşmaları, çocuklarca davranış tarzı olarak benimsenme tehlikesi arz etmektedir. Çocuklara masalsı bir dünya tablosu sunmak ne kadar zararlı ise, gelişme düzeylerinin ve kapasitelerinin başa çıkamayacağı bir şiddet imgesi ile yüz yüze getirmek de o denli zararlıdır.

KONTROL MEKANİZMALARI

Bir dönem Amerika'da çocuklara özel TV haberleri ve hatta çocuk televizyonu girişimleri olsa da söz konusu programların bir çoğu hedefinden saptırılmıştır. Örneğin, Time-Warner'ın hazırladığı Birinci Kanal Programı, reklamlarla dolu haber programını izlemeleri için elli bin dolar değerinde TV monitörleri, videolar, uydu antenler hediye etmesi ve reklamların fazlalığı nedeniyle, çocukları sömürdüğü gerekçesiyle yasaklanmıştır. 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren, ABD'deki şiddete dayalı filmlerin sayısındaki artış nedeni ile, Amerikan Kongresi'nin, ülkenin en büyük televizyon kuruluşları olan ABC, NBC, CBS ve Fox Network'u zaman zaman uyarmak zorunda kalması sonucu, televizyon kuruluşları da yayınlarında şiddet içeren filmler olduğu takdirde, önceden duyuru yaparak anne ve babaları uyarmaktadır. Söz konusu programların çocukların daha az izledikleri saatlerde yayınlanması tizlikle uyulması gereken bir diğer önlemdir.

İngiltere'de ise hem BBC hem de ITV program üreticilerini çocuklara zararlı olabilecek öğeler konusunda yönlendiren kurallara sahiptir. Örneğin IBA program üreticilerini kötü konuşmalar, küfürler, kutsal şeylere saygısızlık gibi konularda uyarmaktadır. Bunun yanında şiddet ve aile ortamında her türlü tehdit ve kötü muamele içeren sahnelere çok dikkat edilmesi istenmektedir. Akşam saat 21.00' e kadar çocukların TV seyrettiği varsayılarak bu tür öğeler içeren programlar daha geç saatlere bırakılmaktadır. Saat 21.00'den sonra ebeveynlerin evde olduğu ve çocuklarının izleyecekleri şeylerin sorumluluğunu paylaşabi-

lecekleri öngörülmektedir (Turam 1994:151). Ebeveynlerin çocukları ile beraber olmadıkları ve bu nedenle ekranlarda yayınlanan üzerinde kontrollerinin bulunmadığı zamanlar için, ürünün sınıflandırılması ve etiketlenmesi, bilginin kodlanarak kapalı bir mesaj halinde iletilmesi ve izleyicinin kullandığı kontrol aleti ile çözümlenmesi aşamalarından oluşan engelleme-bloke etme "blocking" teknolojileri geliştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da uygulanan Şiddet Çipi (Violence Chip--Anti-Violence Chip) sisteminin temel dayanağı, televizyondaki şiddetin çocuklarda psikolojik problemlere yol açtığı, çocukları korurken yetişkinleri sansürlememek gerekliliği, şiddetin idealize edilmesine karşı dikkatli olunması, yayıncıların, reklamcılarının, yapımcıların, ebeveynlerin, öğretmenlerin, sağlık uzmanlarının konuyla ilişkilendirilmesi düşünceleridir (3). Böylelikle, medya endüstrisi ile oluşturulan davranış kodlarıyla programların sınıflandırılması ve TV ürecilerinin ürünlerine Şiddet Çipi'ni eklemeleri ile 1990'ların başından itibaren Kanada'da, 1997 yılından itibaren de ABD'de uygulama başlamıştır. Bu sistemi, yayıncıların, bireysel değerleri ve çocuk yetiştirme felsefesini dikkate aldığı bir ifade özgürlüğü içerdığı düşüncesi ile destekleyenlerin yanı sıra, yine yayıncıların sorumluluklarını ebeveynlere yüklediği, ifade özgürlüğüne saldırı ve akıntıya kürek bir sansür oluşturduğu düşüncesi ile karşıtları da vardır. Sistemin Avrupa'da kullanımı konusunda ise, yaygın bir şekilde analog sistemin kullanıldığı Avrupa ile ABD ve Kanada'da kullanılan sistemin farklılığı nedeni ile teknik açıdan çekinceler mevcuttur. ABD'de uygulanan etiketleme sisteminde teknik düzenleme, ebeveynlerin televizyon alıcısından programlarla ilgili bilgi almasını ve hangi programın izleneceğini ya da engelleneceğini kontrol etme olanağı sağlar. Avrupa Birliği üyelerinin kültürel farklılığı ve çoğulcu özelliği dikkate alındığında tek tip bir plan oluşturmak da kolay değildir. Kanada'da yaşanan beklenmedik bir deneyimde ise, Şiddet Çipi, Kanada ulusal hokey oyunlarını bloke etmiş yani engellemiştir (4).

Günümüzde çocuklar siber dünyada gezinirken bilgisayarları rahatlıkla kullanmakta ve tuşlara dokunarak keşfedebildikleri bilgi ve imaj dünyasının genişliği karşısında büyülenmektedir. Amerikan çocuklarının % 14'ünün, diğer bir deyişle 10 milyon civarında gencin şu anda online bağlantı içinde olduğu tahmin edilmektedir. İnternet çocuklara yeni fikirleri öğrenmek, değişik yerleri görmek, diğer çocuklarla tanışmak ve be-

haber oyunlara katılmak gibi büyüleyici fırsatlar sağlarken, tıpkı gerçek dünya gibi, çocuklar için zararlı ve tehlikeli unsurlar da içerebilmektedir. Ebeveynler, öğretmenler ve diğer koruyucu kimliğindeki kişiler, çocukları zararlı içerikteki web sitelerini ziyaret etmekten her zaman koruyamamakta, hatta kimi zaman onlarla online dünyasında karşılaştıkları şeyler hakkında tartışma fırsatını bile bulamamaktadır.

Zararlı kelimesi sıklıkla, pornografi, küfürlü ve nefret dolu konuşmaları tanımlamaktadır. Siber dünyanın faydalarını maksimize ederken, tehlikelerini de minimuma indirmek için pek çok yasal çalışma yürütülmektedir. Bunlardan birisi 1998 yılında Amerikan Kongresi'nce kabul edilen ve 21 Kasım 2000' den itibaren yürürlüğe giren Children's On Line Privacy Protection Act (COPPA) dır. Kamu yararını benimseyen sivil toplum kuruluşlarının da desteği ile Federal Ticaret Komisyonu, web site operatörlerinin çocuklara yönelik içerik ve servis hazırlarken uymaları gereken kuralları oluşturdu. Bu kurallardan başlıcaları ise, çocuklara yönelik web sitelerinin bir çocuk hakkında özel bilgileri (ad, e mail adresi, ev adresi, telefon numarası gibi) toplarken ebeveyn izninin alınması zorunluluğudur.

Gönüllü olarak çalışan ve çocukların haklarını savunan bir kuruluş olan The Center for Media Education, 1997 yılında çocuklara yönelik popüler 38 web sitesinde yaptığı araştırmada, % 90' ının kimliğe ilişkin bilgileri ebeveynlerinin iznini almaya teşebbüs etmeden topladığını tespit etmiştir. Çocukları korumaya yönelik olarak ise, ev bilgisayarlarına, kütüphaneler ve okullardaki bilgisayarlara yerleştirilebilen bir yazılımla İnternet içeriğini filtreleme çalışmaları yoğunluk kazanmıştır. Söz konusu yazılımın temel amacı pornografi gibi karşı çıkılan içerikleri, çocukların kişisel kimlik bilgilerini bloke etmektir. Ebeveyn kontrolü sağlayan yazılım programları "Siber Bakıcı", "Net Dadı" vb. gibi adlandırılmakta olup, bilgisayarda usta olan bazı çocuklar ise bu yazılımları adlarını ve adreslerini değiştirerek girmek suretiyle yanıltabilmektedir. Bu yazılım programlarının hiçbirinin tamamen etkin olmadığı yapılan bir dizi testle meydana çıkmış olup, filtreleme programlarının sık sık müstehcen olmayan konuşmaları bloke ettiği gözlemlenmiştir. Örneğin Amerikan Kanser Topluluğu'nun web sitesinin göğüs kanseri ile ilgili sayfaları "göğüs" sözcüğü nedeni ile bloke edilebilmektedir (5). Yöntemin giden kimlik bilgilerini bloke etmesi, günlük bağlanma süresini sınırlaması, bloke edi-

len siteleri liste halinde ebeveyne sunması, kullanıcının şifre ile yazılımı açma ve kapaması, düzenli olarak güncellenmesi, fotoğraf ve grafik imajları içeren dosyaları bloke etmesi olanaklarının yanı sıra, filtreleme yazılımlarının web sitelerini bloke etmede kullanılan anahtar kelimeleri açıklamaları, bu yazılımların yüklenmesinin zorluğu ve bilgisayarın daha yavaş çalışmasına neden olması ise eleştirilen taraflardır.

Diğer bir sistem ise bilgisayar oyunları için geliştirilen puanlama yöntemidir. Bu yöntem web site yayıncılarına seks, çıplaklık, şiddet ve küfürlü konuşmaları her kategori için beş düzeyde tanımlama olanağı sağlamaktadır. Söz konusu yöntemler, politika ve iş çevrelerinin bakış açlarına göre bir sansür uygulamasına zemin hazırlayabileceği ve Şiddet Çipi uygulamasında olduğu gibi müstehcen olmayan ve yasal konuşmaları da bloke edebileceği görüşleri doğrultusunda eleştirisi nedeni olabilmektedir

Görünen odur ki, yukarıda belirtilen tüm önlemlere karşın çocukları İnternet'teki zararlı web sayfalarından ve şifrelerin, kişisel bilgilerin sorulabildiği, kendisini çocuk olarak tanıtan yetişkinlerin uygunsuz teklifleri ile karşılaşabildikleri sohbet odalarından korumanın en etkili yolu, çocuğun bu aktivitesinde yanında olmak ve onunla zaman geçirmektir (6). Bu bağlamda çocukları ev adresi, telefon numarası, okul adı gibi kimlik bilgilerini vermemesi, ürkütücü, tuhaf ve uygunsuz mesajlara cevap vermemesi konularında uyararak, bilgisayar kullanımı saatleri için belirli limitler koymak, bilgisayarı mümkünse oturma odasına koyarak, bir aile aktivitesi haline getirmeye çalışmak, hangi online servislerin kullanıldığını tespit etmek, çocuğun gerçek arkadaşlarını tanımaya çalışıldığı kadar online arkadaşlarını da tanımaya çalışmak ve en azından ilk buluşmada yanlarında olmadan yüz yüze tanışmak için bir araya gelmelerine izin vermemek, online dünyasında bazen her şeyin gerçek ve görüldüğü gibi olamayabileceğini, kendisini 12 yaşında bir kız olarak tanıtan kişinin 40 yaşında bir erkek çıkmasının olası olduğunu açıklamak, kısaca bu konuda eğitmek gerekmektedir.

YASAL DÜZENLEMELER

Birleşmiş Milletler Örgütü'nce 20 Kasım 1959 tarihinde kabul edilen, Türkiye tarafından 14 Eylül 1959'da imzalanarak, 4 Nisan 1995'de onaylanan ve en fazla katılımlı sözleşme sayılan Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 2. ilkesine göre çocuk

özel olarak korunur ve yasalar ve başka yollarla sağlıklı ve normal biçimde özgürlük ve saygılık koşullarında bedensel, zihinsel, ahlaki, manevi ve toplumsal olarak gelişmesine olanak sağlayacak fırsat ve kolaylıklardan yararlanır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda, çocuğun çıkarları önde gelir (Balcı ve Sönmez 2001:159).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş ve Türkiye tarafından onaylanarak (Resmi Gazete 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı) iç hukukun bir parçası olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de de (Çiftçi 1999:110), savunmasız konumları nedeniyle çocukların özel bir duyarlılığa ve korunmaya muhtaç oldukları, bu bağlamda çocuğun dünyaya gelmeden önce ve sonra hukuki açıdan korunması gerektiği, çocuğun içinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerine saygı gösterilmesi vurgulanmaktadır.

Sözleşme'ye göre, çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır (madde 1)

Sözleşme'de çocuğun kitle iletişim araçlarından yararlanmasına ve çocuğun kitle iletişim araçları karşısında korunmasına ilişkin hükümler bulunup; 17. maddeye göre, devlet, değişik kaynaklardan bilgilerin ve yayınların çocuklara ulaşmasını sağlayacak, kitle iletişim araçlarının çocuklar açısından sosyal ve kültürel yarar sağlayacak bilgiler yaymasını teşvik edecek, buna karşılık çocukları zararlı yayınlardan koruyacaktır.

17. maddeye göre, Sözleşme'ye Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek, çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel, zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli milli ve milletlerarası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlamakla yükümlüdürler. Bu amaçla Taraf Devletler:

- a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararları olan bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler
- b) Çeşitli kültürel, milli ve milletlerarası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla milletlerarası işbirliğini teşvik ederler
- c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler
- d) Çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendiri-

ci ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler Türkiye, Sözleşmenin yukarıda konu ile ilgili kısımları açıklanan 17. maddesini Anayasa ve Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmuştur.

3915 sayılı ve 04.11.1993 tarihli kanunla kabul edilerek yine iç hukuk metni haline gelen Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi'nin (ASTS) 7. maddesinin 1 ve 2. fıkrasında, program hizmetlerinin şiddet eğilimini körüklemeyeceği, gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek türden program hizmetlerinin, bunların seyredilebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmayacağı, 11. maddenin 3 fıkrasında ise çocuklara yönelik ve içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda, onların yararlarına zarar verecek unsurlar bulunmayacağı ve çocukların özel duygularının gözönünde tutulacağı belirtilmiştir.

Taraf Devletlere uyma yükümlülüğü getiren sözleşmenin önsözünde yer alan, sözleşmeyi imzalayan devletlerin ulusal parlamentolarının yayın alanındaki hukuk düzenlemelerinin bu sözleşmedeki ilke ve kurallara uyumlu bir şekilde hazırlanması gerekliliği doğrultusunda oluşturulan 3984 sayılı ve 13.04.1994 tarihli Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un 4. maddesinin g bendinde toplumu şiddete sevk eden yayınlara imkan verilmemesi aynen kabul edilmiş, m bendinde ise çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması hükmü getirilerek, bu tür programların çocukların ve gençlerin seyredemeyecekleri zaman ve saatte yayınlanması ilkesini içeren ASTS'den daha katı bir düzenleme getirilmiştir.

Kanun'un 19. maddesinde ise, ASTS'nin çocuklara yönelik veya içinde çocukların kullanıldığı reklamlara ilişkin 11/3. maddesi aynen kabul edilmiştir.

Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Eğitim, Kültür, Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği Programlarında Yer Vermeleri Gereken Yayın Türleri ve Oranlama Ait Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5. maddesinde de Çocuklara Yönelik Programlar başlığı altında (Yenisey ve Özel 1996:325) ;

- Çocuklara yönelik eğitim programları, Türk Milli Eğitimi'nin amaç ve ilkeleri doğrultusunda hazırlanır.
- Çocuğun ruh sağlığını bozacak ve kişilik gelişimi

mi üzerinde olumsuz etkiler bırakabilecek, sebepsiz korkular ve çelişkili duyguları yaşatabilecek anlatımlara, çocuğu şiddete özendirir, şiddeti temsil eden kişileri kahraman gibi gösteren yapımlara yer verilemez.

- Çizgi film ve dramaların seçiminde, çocukların zihinsel, ahlaki ve toplumsal gelişmesindeki olumlu rolü dikkate alınır maddeleri yer almaktadır.

Ayrıca, Radyo ve Televizyon Yayınları Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmeliğin, 11. maddesinde şiddete karşı birey ve toplumu duyarsızlaştıran, insanları şiddet kullanmaya yönelten, özendirir yayın yapılamayacağı; yayınlarda insanları intihara yönlendirici ya da intihar girişiminde bulunmaya teşvik edici unsurlara yer verilemeyeceği; haber, haber programı veya güncel programlarda şiddet unsuru taşıyan ses ve görüntüler, sadece olayın gerektirdiği ölçüde, aşırıya kaçmadan kullanılabilirliği, şiddetin unsuru ağırlıklı, dramatik yapımların çocuk ve gençlerin olumsuz etkilenmemeleri isim, önceden uygun uyarılarda bulunulması kaydıyla, ancak saat 23.00 ile 05.00 arasında yayınlanabileceği ve bu tür programların tanıtım duyurularında şiddet içeren bölümlerin kullanılamayacağı belirtilmektedir.

Reklamların olumsuz etkilerine karşı çocukları koruyan diğer hükümlere kısaca göz atarsak, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 16/II düzenlemesi şiddet hareketlerini ve suç işlemeyi özendirici çocukları istismar edici reklam yapılamayacağı hükmünü içermekte olup, gerek çocuklara yönelik olup da çocukları olumsuz yönde etkileyen, gerekse bizzat çocukların kullanılması ile onları sömüren reklamlar kanuna aykırıdır.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nca yayınlanan Radyo ve Televizyon Kuruluşları Reklam Yayın İlkeleri ve Usulleri ile Reklam Gelirleri Üst Kurul Paylarının Ödenmesi Hakkında Yönetmeliğin (R.G. 20.11.1994, sayı 22117) 10. maddesinde, neyin çocuklara yönelik reklam olduğu 15 yaş ve altı kişilere yönelik ve bunların tüketebileceği ürün ve hizmetleri kapsayan reklamlar şeklinde tanımlanmaktadır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından çıkartılan Ticari Reklam ve ilanlara İlişkin İlkeler ve Uygulanma esaslarına Dair Tebliğ (R.G. 21.12.1995, sayı 22500) 15. maddesinde çocuklara yönelik reklamların zihinsel, ahlaki, psikolojik ya da fiziksel olarak zarar verebilecek hiçbir

ifade ya da görüntü içermeyeceği, çocukların taklit edebileceği şiddet unsurlarını taşıyamaya-çağı belirtilmiştir (İnal 2000:76).

SON SÖZ

Tüm yasal düzenlemeler karşın, konuya ilişkin araştırmalardan elde edilen bulgular ve gözlemlerimiz sonucu, günümüz medya içeriğinin pedagojik niteliğinin etken bir biçimde denetlendiği bir eğitim aracı kimliğinden çok uzak olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocukların insani olgulara karşı idraklerinin ve duygularının geliştirilmesi için yapılması gereken ise; gösterilmesi gerekenler ile gerekmeyenler arasındaki ayırımın, olan bitenin anlatılması için izleyicinin ne kadarını görmesinin gerekeceği ve nereden sonrasının ise sadece merak, hayret gibi duyguları tahrike yönelik olduğunun, sorumluluk bilinci ile dikkate alınmasıdır. Çocukların medyanın zararlı etkilerinden korunması noktasında en büyük sorumluluk ailelere (çocukları zararlı yayınlardan korumak ailenin görevlerinden biri olup, çocuklara zararlı olabilecek şeylerden sakınmasını öğretirken, kitle iletişim araçlarındaki bazı öğelerin de beyinsel ve ruhsal gelişimleri için zararlı olabileceği öğretilmelidir) ve kitle iletişim araçlarının yöneticileri ve çalışanlarına düşmektedir.

NOTLAR

- 1) Pierre Bourdieu'ya göre, televizyonda simgesel şiddet uygulanmaktadır. Simgesel şiddet, ona maruz kalanlarında, uygulayanlarında, yani her iki tarafında uyguladıklarının yada ona maruz kaldıklarının bilincinde olmadıkları ölçüde uygulanan bir şiddettir. Örneğin sansasyon basını için en tercih edilen olaylar olan; kan ve cinsellik, dram ve suç her zaman satış yaptığı için gazetelerde birinci sayfaya, televizyonlarda da ilk haberlere yükselmektedir. Bkz. Pierre Bourdieu, Televizyon Üzerine, Çeviren Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.22.
- (2) RTÜK tarafından 25.3.1998 tarihinde, bir grup oluşturan gençlerin, doğa üstü güçler kullanarak robotlar haline dönüşmelerini ve karşılaştıkları sorunları şiddete başvurarak çözmelerini konu alan Power Rangers adlı çocuk dizisini yayınlayan TV kanalları hakkında müeyyide uygulanmasına karar verilmiştir. RTÜK İletişim, Eylül-Ekim 1998, yıl:2, sayı:7, Ankara, s.21
- (3)file://A:/ IM Europe Legal Issues-Internet

Content htm.s.12/16

(4)http://europa.eu.int/comm/avpolicy/legis/key-doc/parental control/summary-en.htm.s.3

(5)http://www.privacyrights.org/ts21-children.htm.s.6

(6)file://A:/ EP Resolution on the Comission communication on illegal and harmful content on the Internet.htm.s.3/6

KAYNAKLAR

- Balcı M ve G Sönmez (2001) Temel Belgelerde İnsan Hakları, Danışman Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu P (1997) Televizyon Üzerine, Turhan Ilgaz (çev), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çiftçi A (1999) Uluslararası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara.
- file://A:/ EP Resolution on the Comission communication on illegal and harmful content on the Internet.htm.
- file://A:/ IM Europe Legal Issues-Internet Content htm.
- http://europa.eu.int/comm/avpolicy/legis/key_doc/parental_control/summary_en.htm
- http://www.pivacyrights.org/ts/ts21-children.htm
- Huiseman D (2000) Bir Medya Felsefesi İçin Sokrates İnternet'te, Kerem Eksen (çev), Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- İnal E (2000) Reklam Hukuku ve Aldatıcı Reklamlar, Beta Yayınları, İstanbul.
- İnceoğlu Y (Ocak/Şubat1999) Televizyon ve Çocuklardaki Korku Reaksiyonları, İLAD, İletişim Araştırmaları Derneği, İstanbul.
- Mattelart A (1995) Beyin İğfal Şebekesi, Işın Gürbüz (çev), AyrıntıYayınları, İstanbul.
- Postman N ve S Powers (1996) Televizyon Haberlerini İzlemek, Aslı Tunç (çev), Kavram Yayınları, İstanbul.
- Rigel N (1994) Medya Ninnileri, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Rigel N (1999) Child in The News Network , İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Derg. 9.
- RTÜK İletişim (Eylül-Ekim 1998) 2,(7) Ankara.
- Turam E (1996) Ekranaltı Çocukları, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Turam E (1994) Medyanın Siyasi Hayata Etkileri, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Yenisey F ve C Özel (1996) İctihatlı Basın Mevzuatı, Beta Yayınları, İstanbul. ■